

Норавшан чизикли дастурлаш масаласи баён қилинди, бундай масаланинг жоиз ечими аниқланди, норавшан чизикли дастурлаш масалаларига нисбатан “муқобил” ечимни ҳисоблаш муаммоси кўриб чиқилди. Иккита ёндашув таклиф этилди: биринчи ёндашув норавшан катталиклар билан моделлаштирилувчи ташқаридан берилган мақсадларга асосланган қаноатлантирувчи ечимга асосланади; иккинчиси эса α -самарали (ноустувор) ечимга асосланади. Кейинги тадқиқотлар норавшан дастурлашнинг иккиламчилигига қаратилган.

Адабиётлар

1. Zadeh L.A. Fuzzy sets: Information and control. 1965, Vol. №8, -P. 338-353.
2. Aliev R.A, Aliev R.R. The theory of intelligent systems. –Baku: Publishing House "Chashyolgy", 2001. –P. 720.
3. Mukhamedieva D.T. Evolutionary algorithms for solving multicriteria optimization problems. Publishing house "Palmarium Academic Publishing". AV Akademikerverlag GmbH & Co.KG Heinrich-Böcking-Str. 6-8, 66121 Saarbrücken, -Germany: 2015. –P. 262.
4. Bekmuratov TF, Mukhamedieva DT Fuzzy-multiple models of adoption of weakly structured solutions. Publishing house "Palmarium Academic Publishing". AV Akademikerverlag GmbH & Co.KG Heinrich-Böcking-Str. 6-8, 66121 Saarbrücken, -Germany: 2015. –P. 172.
5. Mukhamedieva D.T., Primova Kh.A. Approach to problem solving multicriterial optimization with fuzzy aim // International Journal of Mathematics and Computer Applications Research (IJMCAR) ISSN(P): 2249-6955; ISSN(E): 2249-8060 Vol. 4, Issue 2, USA. 2014, 55-68 pp. Impact Factor (JCC): 4.2949.
6. Зиядуллаев Д.Ш. Олий таълим муассасалари учун “Дарс жадвали” ахборот тизимини ишлаб чиқиш. –Нөкис: // «Фан ва жамият» №1, 2018. 63-65-б.

Мақолада олий таълим муассасаларида дарс жадвалини автоматик тузиш масаласининг самарали ечимининг математик модели ва алгоритмини яратиш масаласи кўриб чиқилган.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

В статье представлена задача создания линейной математической модели и алгоритма автоматического построения таблицы учебных занятий в высшем образовательном заведении.

SUMMARY

The article presents the task of creating a linear mathematical model and an algorithm for automatic construction of a table of studies at a higher educational institution.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР ТАРБИЯСИДА АЛИШЕР НАВОЙНИНГ АХЛОҚИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

М.Норбошева - катта ўқитувчи

И.Исмоилова -1-босқич талабаси

Термез давлат университети

Таянч сўзлар: Алишер Навоий, камолот, бола, тарбия, маънавият, мактабгача ёш, буюк мутафаккирлар, одоб-ахлоқ.

Ключевые слова: Алишер Навои, воспитание, ребёнок, духовность, дошкольный возраст, великие мыслители, поведение.

Key words: Alisher Navoi, education, a child, spirituality, preschool age, great thinkers, behavior.

Мамлакатимизда мактабгача таълим соҳасида амалга оширилаётган барча ижобий ислохотлар Ватанимизнинг гуллаб яшнаши, жаҳон ҳам жамиятида муносиб ўрин эгаллаши учун олиб борилмоқда. Ёшларни юксак билимли, эътиқодли, маънавий жиҳатдан пок инсонлар қилиб тарбиялаш, мактабгача таълим тизимини такомиллаштириш, таълим-тарбия жараёнини тарбиячилар томонидан тўғри ташкил этиш, масъул шахслар томонидан уни назорат қилишнинг афзаллигини таъминлаш, мактабгача ёшдаги болаларнинг ҳар томонлама интеллектуал, маънавий, ахлоқий, эстетик дунёқарашини шакллантиришнинг асосий босқичи ҳисобланади. Шунингдек, Республикамизда мактабгача таълимга қўйиладиган Давлат талаблари ҳамда дастурини амалга ошириш таълимни инсонпарварлаштириш, болалар шахсини тўлақонли тушуниш, уни ҳурматлаш, болаларга ишониш ва уларни ишонтириш, қизиқиши ва қобилиятини рўёбга чиқаришга имконият яратиш билан бирга уларнинг инсоний сифатларини шакллантиришни талаб этади. Яъни болада шахснинг инсонийлиги, меҳр-оқибат, одоб-ахлоқ, ақл-идрок, ростгўйлик, раҳм-шафқатлилик, дўстлик-биродарлик, ўз юртини, Ватанини, халқини севиш каби фазилатларни тарбиялаш, айни пайтда уларни дадил, ботир, кўркмас шижоатли, тадбиркор, уддабурон, ҳар бир нарсани кадрлай оладиган, миллий, умуминсоний қадриятни тушуниб етадиган қилиб тарбиялаш зарурдир.

Шунинг учун ҳам Республикамизда бугунги кунда ёш авлод, тарбиясида замонавий омилларга таяниш,

Ва нихоят, кўп мезонли ҳол қаралди ва норавшан чизикли дастурлашнинг кўп мезонли масаласи баён қилинди. Келишувли ечим аниқланганидан сўнг, бундай ечимларни топиш масаласини содда ночизикли муқобиллаштириш масаласига олиб келишга оид натижалар чиқарилди. Моделлар ёрдамида оптималлаштириш ва башорат қилиш масалаларини ечимини олиш мақсадида оригинал дастур тузилди. ОУЮ ўқув жараёнини ташкил этиш ва талабалар контингентини юритиш бўйича инфоологик тавсиф ишлаб чиқилди. Унда маълумотлар базаси тузилмаси, жараёнлар схемалари берилди.

айниқса, миллий истиклол ғоясининг асосий тарихий негизи бўлган миллий қадриятлар, анъаналар, буюк алломалар, ота-боболаримизнинг маънавий меросларига асосланишга аҳамият бериш ҳозирги куннинг талабидир.

Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонунида: "Давлат таълим соҳасидаги сиёсатини умуминсоний қадриятларни, халқнинг тарихий тажрибасини, маданият ва фан бобидаги кўп асрлик анъаналарини... ҳисобга олган ҳолда юргизади", - дейилган. Демак, мактабгача таълим муассасалари ва оилада тарбияга оид инсоният яратган бой маънавий мерос бўлган урф-одатлар, қадриятларимизга катта ҳурмат, эътибор билан қараш, ёш авлод тарбиясида улардан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эгадир. Бунинг учун эса ҳар бир тарбиячи буюк аждодларимиз бўлган Абу Наср ал-Фаробий, Юсуф Хос Хожиб, Алишер Навоий, Аҳмад Югнакий, Аз-Замахшарий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али Ибн Сино, Амир Темур, Улуғбек, Заҳириддин Муҳаммад Бобур каби буюк боболаримизнинг ахлоқ-одоб ҳақидаги фикрлари, ўғитларини мактабгача таълим ёшидаги болаларга ўргатиш, теварак-атроф билан таништириш, нутқ ўстириш, бадиий адабиёт каби машғулотларда ҳамда турли тадбирлар мобайнида уларнинг ўғит-насихатларидан фойдаланиши талаб этилади.

Жамиятда инсон омили ҳар доим ҳал қилувчи ўрин эгаллагани туфайли буюк олим ва мутафаккирлар ижодида, панд-насихатларида инсонни тарбиялаш, комил инсон бўлиш ғояси асосий ғоя сифатида ифода

этилан, ахлоқ-одоб меъёри ҳисобланган.

Буюк мутафаккир Алишер Навоий (1441-1501) улуг шоир, олим ва давлат арбоби бўлиш билан бирга турк, форс, араб тилларини мукамал билган, одоб, ақл-заковат ва зехнда улуг бўлганлар. Темурийлар даврида яшаб ижод этганлар.

А.Навоий ўзининг "Хамса" асарига кирган "Фарход ва Ширин", "Лайли ва Мажнун", "Хайрат –ул-абдор", "Сабаъи Сайёр", "Садди Искандарий" дostonларида "Хазойинул маоний" "Махбуб-ул қулуб" каби асарларида, ғазал ва рубоийларида таълим-тарбия ҳақида нодир фикрлар айтганлар. Навоий асарларидаги таълим-тарбия ғоясининг негизи инсон ва унинг камолотини ифода этишдан иборат бўлиб, уларда инсоний фазилатлар: инсонпарварлик, одабийлик, дўстлик, биродарлик, ўзаро ёрдамлашиш, меҳр-оқибатли, хайр-эҳсонли бўлиш ҳақида, одобли-аҳоқли, инсоф-диёнатли бўлиш, сабр-тоқат, қаноат, камтарлик ҳақида чуқур фалсафий фикр юритилади. Алишер Навоий ўзининг "Фарход ва Ширин", "Лайли ва Мажнун" dostonларида оила, қариндош ва биродарлар орасидаги дўстликни, айниқса, халқлар, миллатлар ўртасидаги дўстликни мадҳ этади, дўстлик халқнинг буюк фазилати деб билади, уни Фарход, Ширин, Шопур образларида ифода этади. Адиб халқни ўйламаган, унинг ғамини емаган, халққа ёмонлик қилган кишиларни энг ёмон киши сифатида қуйидаги мисрада таърифлайди.

Эл қочса бировдин, эл ёмони бил они,
Аҳволида идбор нишони бил они,
Феъл ичра улуг балойи жони бил они,
Олам элининг ёмон, ёмони бил они.

Шунингдек, бобомиз Алишер Навоий ўз асарларида илмни бўлиш, илмга интилишни юксак фазилат эканлигини, илмни осонликча эгаллаш мумкин эмаслигини, илмни бўлиш учун тинмай ҳаракат қилиш, илмни кишилардан сўраб ўрганиш зарурлигини ифода этади, илм қанча кўп бўлса, шунга фойдали, деб таъкидлайди.

Билмагани сўраб ўрганган олим,
Орланиб сўрамаган ўзига золим.
Оз-оз ўрганиб доно бўлур,
Қатра-қатра йиғилиб дарё бўлур.

Алишер Навоий Фарходнинг кўп илмларни эгаллагани учун ҳам у ақл-заковатли, камтар, меҳнатсевар ва ҳунарли бўлиб етишганини, ўз илми ва ҳунарини халқ манфаати, бахт-саодати учун сарф қилганини ёшларга ибрат сифатида тасвирлайди:

Жаҳонда қолмади ул етмаган илм,
Билиб тасхиқини қасб етмаган илм.
Ҳунарни асрабон нетқумдир охир,
Олиб туфроққа кетгумдир охир.

Алишер Навоий асарларида илмни бўлиш учун она тилини пухта билиш лозимлиги, шу билан бирга кўп тилларни билиш ҳам муҳим эканлигини илмни кишилар фақат ҳунар ва илмда эмас, балки ахлоқ-одобда ҳам олижаноб бўлишлари, улар тўғри сўз, сўзамол бўлиб ҳамиша ўз нутқи ва ўзгалар нутқиға эътиборли бўлишларини, чин сўзли эканликларини

ифода этадилар. "Тилға эътибор, элга эътибор" деган хулоса қилинади.

А.Навоий қуйидаги фикрлари орқали ростгўйлик, тўғрисўзликни ифода этади: "Кишининг сўзи тўғри бўлса, унинг ўзи ҳам тўғри бўлади", дейиш била ёлғон гапиришни, сўзлашда хато қилишни қоралайди". Чунки "Чин сўз- мўтабар, яхши сўз- мухтасар" дир [1:69-70].

Алишер Навоий инсонға яхшилик қилишни улуглаб, ширинсуханлик, ширин сўз бўлиш ҳам, яхши сўз айтиш ҳам бошқаларға яхшилик қилиш эканлигини айтиб, агар сен бирор кишиға яхшилик қилишға ҳеч нарса тополмасанг, яхши сўз айтиб унинг кўнглини равшан қилгил деб насиҳат қилади:

"Хушгўйким, сўзни рифқ ва мувасо билан айтгай,
кўнгулга юз ғам келатурғон бўлса, анинг сўзидин қайтгай. Сўздадир ҳар яхшиликнинг имкони бор", дейиш билан хушсўз бўлиш, нутқда ортиқча дағаллик қилмаслик ноўрин сўз қўлламасликни, фикрни аниқ баён қилишни тарғиб қилади.

Яхши сўз бирла хожат аҳлини сўр,
Бермасанг яхши тўмадин нафақа.

Не учун ким Расул қавли билан

Яхши сўз бордир айлаким садақа. [2:70]

Алишер Навоий ижодида фарзанд тарбияси муҳим ўрин эгаллайди, ота-она ўз фарзандининг тарбиясига масъул бўлиши, фарзандларини одобли, аҳоқли, ақли, илмни қилиб тарбиялашларини, болаларнинг эса ота -она олдидаги бурчларини, ота-онани ҳурмат қила билишларини, ота-онани эъзозлаш, ҳурматлаш, улар хизматини доим бажо келтиришлари зарурлигини таъкидлайди, унинг фикрича:

Оналарнинг оёғи остиндидир

Равзаи жаннату жинон боғи.

Равза боғи висолини истар эрсанг,

Бўл анонинг оёғин тупроғи. [3:70]

Қуйидаги мисраларда Навоий фарзандға ота-онани бир хил ҳурмат қилишни, уларни эъзозлашни тарғиб қилади.

Бири эрур макрумати волидайи,
Билки, бунинг ўқилмоғидир фарзи
Иста ота йўлида фидо жон қилмоқ,
Қуллуқ оноға ҳам унга имкон қилмоқ,
Зухри абад истасанг фаровон қилмоқ,
Бил они ота-оноға эҳсон қилмоқ. [4:76-77]

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, буюк аждодларимизнинг таълим-тарбияға доир фикрлари, ўғитларини мактабгача таълимдан бошлаб ўргатиш улар нутқини ўстириш билан бирга болаларни одоб-аҳоқли этиб тарбиялашға ёрдам беради.

Шунинг учун ҳам мактабгача таълим муассасасида "Болажон" таянч дастуриға кўра кичик гуруҳдан бошлаб буюк сиймолар билан таништириш машғулотларини ташкил этиш талаб этилади. Бунинг учун, аввало, тарбиячи буюк мутафаккирларнинг асарларида ифода-ланган тил, сўз, нутқ, нутқ одоби ҳақидаги фикрларни пухта билиши, уларнинг мазмуни ва моҳиятини чуқур англаб олиши болалар ёш хусусиятларини, тушуниш қобилиятларини назарда тутган ҳолда машғулотларни ташкил этиши лозим бўлади.

Адабиётлар

1. А.Навоий "Махбуб-ул қулуб" Педагогика тарихидан хрестоматия. -Тошкент: 1993, 69-70-б.
2. А.Навоий. Арбаин. Педагогика тарихидан хрестоматия. Тузувчи: О.Хасанбоева -Т.: 1993, 70-б.
3. А.Навоий. Педагогика тарихидан хрестоматия. 1993, 70-б.
4. А.Навоий. Хайратул-абдор. -Т.: 1989, 76-77-б.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясида ва умуман, инсон ва унинг камолотида Алишер Навоийнинг ахлоқий қарашларидан фойдаланишнинг аҳамияти масалалари ёритилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются идеи великого мыслителя Алишера Навои по вопросам нравственности и морали и роль его наследия в воспитании и формировании детей дошкольного возраста и личности в целом.

SUMMARY

The article is devoted to the description of ideas of the great thinker Alisher Navoi on morality and the role of his heritage in the education and formation of the children of pre-school age and personality in whole.